

SÖZ DİZİMİ KURAMLARI BAĞLAMINDA TÜRKÇEDE BAŞ UNSUR

Seçil HİRİK (2020), *Söz Dizimi Kuramları Bağlamında Türkçede Baş Unsur*.
Ankara: Gazi Kitabevi, ISBN 978-625-7911-30-6, 1. Baskı, 181 s.

*Ecem AYDIN**

Söz dizimi, tümceyi ve onu oluşturan sözcükler arası ilişkileri inceleyen dil bilgisinin alt dalıdır. Tümce ve sözcük öbekleri temelinde ayrı ayrı ve birlikte ele alınan çalışmalar bulunmaktadır. Söz diziminde öbek yapıları kuran ve yöneten kavram olarak kabul edilen baş unsur ile ilgili monografi tarzında bağımsız çalışmalar ön planda değildir. Kitap, sözcük öbekleri ve tümce yapıların kuramlara göre nasıl farklı şekilde ele alındıklarını göstermek ve baş unsurun kuruluşu bakımından bir araya gelme koşullarını tartışmak amacıyla yazılmıştır.

Lisans öğrenimini Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamlayan yazarın "Eski Uygur Türkçesinde Olasılık Kipliği" adlı yüksek lisans çalışmasını "Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri" adlı doktora çalışması izlemiştir. Türk Dili ve Dil Bilim alanlarında ağırlıklı olarak Öbek Yapılar ve Kiplik konuları üzerine çalışan yazar Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Okurları ile ilk kez buluşan kitabın ön kapak tasarımı sade renk düzeniyle ve konuyla uyumlu olmasının yanında arka kapak tanıtım yazısı

kitabın amacını ve hedef kitlesini açıkça ifade etmektedir. Başlığın uzun olması nedeniyle kitap sırtında yazar adının yer almaması dikkatli okurların gözünden kaçmayacaktır. İç sayfaların genel görünümü ise yazı boyutu, baskı kalitesi bakımından idealdir. Anlatımı güçlendirmek için yazar şema ve tabloları kullanmayı tercih etmiştir.

* Doktora Öğrencisi, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*, <https://orcid.org/0000-0002-9904-7962>, ecemaydin@outlook.com.

Gönderim Tarihi: 13.08.2020
Kabul Tarihi: 01.12.2020

Çalışma; Giriş, Söz Dizimi ile İlgili Kuram ve Yaklaşımlar, Türkçenin Genel Söz Dizimi Özellikleri, Sonuç ve Kaynakça olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Yazar, ön sözde geleneksel yöntemin verilerini kullanarak hareket noktası Yapısalcılık olan ve dil bilimin çeşitli kuramlarından yararlanan bir çalışmanın okuru beklediğini ifade eder. Öyle ki geleneksel yaklaşımın sınırlarını aşmak isteyen okurları dil bilimin kuramlarına hazırlamak için yazar Giriş bölümünde dil, felsefe ve düşünce ilişkisinin genel görünümünü alandaki başlıca görüşler ışığında ele alır, dil öğrenimi açısından dil edinimi ile dil yetisi arasındaki farka dikkat çeker ve dil bilim malzemesi olarak dili betimleyerek dil bilgisinin kural koyuculuğundan ayrıldığı noktaları vurgular. Ayrıca kitabın hareket noktasını oluşturan söz diziminin temel unsurları tümce, sözce ve öbek ile ne anlaşılması gerektiği konusu açıklamıştır. Dil bilimin giderek daha fazla üzerinde durduğu sözcük, tümce ve tümceler topluluğu olarak değer kazanan sözce kavramı ile dil bilgisinin tartışılan öbek yapılar ve onun çözüm birimi olarak baş unsur kavramı bu bölümün eksenini oluşturur. Kitabın ikinci bölümünü Söz Dizimi ile İlgili Kuram ve Yaklaşımlar oluşturmaktadır. Bu bölümde doğrudan ve dolaylı olarak söz dizimini ele alan dil bilim yaklaşımları şunlardır:

1. Yapısalcılık
2. İşlevselcilik
3. Dizgeci İşlevsel Dil Bilgisi
4. Amerikan Yapısalcılığı
5. Üretici Dönüşümsel dil Bilgisi
6. Bağımlılık Dil Bilgisi
7. Genelleştirilmiş Öbek Yapı Dil Bilgisi
8. Baş Sürümlü Öbek Yapı Dil Bilgisi
9. Bağıntısız dil Bilgisi
10. Eş Bağ Dil Bilgisi
11. Bağ Dil Bilgisi
12. Durum Dil Bilgisi
13. Bilişsel Dil Bilgisi
14. Kategorik Dil Bilgisi
15. Montague Dil Bilgisi
16. Sözcük Dil Bilgisi
17. Sözcüksel-İşlevsel Dil Bilgisi
18. İşlevsel Dil Bilgisi
19. Rol ve Gönderim Dil Bilgisi
20. Ağaç Birleşimli Dil Bilgisi

Yaklaşımlar; kurucusu veya geliştiricilerinin görüşlerine yer verilerek, temel kavramlar tanımlanarak ve gerekli yerde örneklenerek açıklanmıştır. Böylece bu bölümde yaklaşımların amaçlarına dair okurlar genel bir fikre sahip olabilirler. Yazar konuların anlaşılması için şema ve tablolardan yararlanmış ve konuyla ilgili tartışmalı nokta varsa gerekli gördüğü yerde farklı dil bilimcilerin ilgili görüşlerine de yer vermiştir. Yazarın bölümü ele alış tarzı, kuramların hangi noktada birbirlerini tamamladıkları ve hangi konuda ortaklıklara/ayrılıklara sahip olduklarını sezdirmesi bakımından okurlara genel bir görünüm imkanı vermektedir. Örneğin kuramların ortaya çıkışları önce yapı, işlev ve yapı-işlev temelinde olup daha sonra Chomsky'nin anlam bilimini de söz dizimiyle ilişkilendirmesi üzerine "Rol Kuramı" ile "Yönetim ve Bağlama Kuramı"nın katkılarıyla gelişim gösterdiği çıkarımı yapılabilir. Bunun yanında kuramların öbek yapıları göstermede kullandıkları ağaç

şema, yay gösterim, mantıksal çözümler gibi yöntemler de birbirinden ayrıldığı noktalara örnek verilebilir.

Üçüncü bölüm Türkçenin Genel Söz Dizimi Özellikleri başlığı altında incelenmiştir. Yazar, öncelikle söz diziminin genel yapısını baş unsur odaklı tartışmalara değinerek ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre baş unsurun Türkçede tüm sözcük öbeklerinde sonda bulunmayabileceğinin dikkatini okurlara sunar. Ardından söz dizimine ait temel kavramlar olan baş unsur, baş unsurun bileşenleri ve sözcük öbekleri alt başlıklar halinde açıklar. Öyle ki baş unsurun ve işlevlerinin ne olduğu, hangi özelliklerinin alanda genel kabul gördüğü gibi bilgiler dikkate alınmıştır. Bu bilgilerin geleneksel anlayışta nasıl karşılık bulduğu yazar tarafından dil bilimle karşılaştırmalı olarak yüzey yapı-derin yapı kavramlarıyla ifade edilmiştir. Baş unsurun bileşenlerini oluşturan kavramlar ise öbek yapı içindeki ilişkileri bakımından şu şekilde ele alınır:

- ⊙ Tamlayıcı Unsur
- ⊙ Zorunlu ve Seçimlik Unsur
- ⊙ Belirleyici, Niteleyici, Gösterici, Sınırlayıcı Unsur.

Yazar, sözcük öbeklerini ad ve eylem olarak iki temel kategoride ele alır ve bunları tamlayıcı unsurlarına göre sınıflandırır. Bununla birlikte ilgeçler gibi işlevsel sözcük kategorisinde olan ve tekrarlı yapılar, bağlaçlarla kurulan adlarla ilgili öbek yapıda yönetici belirlemenin problemine değinir ve çözüm olarak tekrarlı ve bağlaçlarla kurulan ad yapılarını ad öbeği içinde değerlendirilmesi gerektiğini ilgeçli yapıların ise ilgeç öbeği olarak ele alınabileceğini ifade eder. Daha sonra yazar, söz dizimini tümce düzeyinde ad tümcesi ve eylem tümcesi olarak inceler. Eylemleri de kendi içinde yapıca basit ve birleşik olarak hareket sayısının baş unsuru tayin etmesine bağlı değerlendirir. Bununla beraber yazar, seri eylem yapıları hakkında iki harekete sahip olmaları görüşüne dayandırarak onların birleşik yapı olarak alınmasını tercih eder ve bunun söz dizimsel açıdan bir etkisi olmadığını belirterek anlam belirlemede eylemlerden birinin daha pasif kaldığını vurguladığı örnekler şunlardır (s.135):

- a. Bana marketten ekmek al gel.
- b. Baktın seninle alay ediyorlar, beklemeden çık git.
- c. İş teklifini düşünüp taşındık.
- d. Ömür boyunca çalış didin ama elde bir şey kalmasın.
- e. Adamın söylediklerine gülüp geçtik.

Kitabın başından beri baş unsurun ne olduğunu kavratmaya yönelik amacı bir sonraki kısımda baş unsurun dilin diğer yapıları ile etkileşimini betimlemeye döndüğü söylenebilir. Nitekim yazar, bunu yaparken daha çok Üretici Dönüşümsel Dil Bilgisi'ne başvurarak yüzey ve derin yapıda baş unsurun görünümünü değiştiren etmenler olduğunu şu başlıklarla ele alır:

1. Çatı Değiştirimi
2. Dönüşümlerin Baş Unsura Etkisi
3. Adılların Yönetimdeki Yeri ve Anlamsal Belirsizliği
4. Eylemin Anlambilimsel Kategorisi ve Baş Unsur İlişkisi
5. İstem ve Rol İlişkisi
6. Görünüş, Kılınış ve Yönetim İlişkisi
7. Kipsel Alan ve Baş Unsur
8. Tümcede Baş Unsurun Belirlediği Roller

9. Baş Unsurun Bağlama Kuramındaki Görünümü
10. Zaman-Yönetim.

Sonuç bölümünde ise 14 maddede kitabı özetleyen yazar, çalışmada sözlük birimsel değeri olmayan öbeklerin ön planda tutulduğuna, sözcük öbekleri ile tümcede baş unsura yaklaşımın farklı olduğuna dikkat çeker. Kitabın son başlığı kaynaklar, yazarın geleneksel dil bilgisine ve dil bilime ait konuyla ilgili temsil gücü yüksek çalışmalardan seçme gayretini göstermektedir.

Genel olarak kitaba dair; konuların düzenli ve birikimli bir şekilde ilerlediğini, yazarın benimsediği görüşler gerekçeleriyle zengin dipnotlarla desteklenerek bilimsel bir üslupla ortaya konulmuştur. Bununla birlikte daha sonraki baskılara katkı olması temennisiyle “dilbilimi, dilbilimsel” gibi kelimelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu’na bağlı hareket edilebileceğini, ek olarak şema 15’in (s. 80) baskısının gözden geçirilebileceğini belirtmek isteriz. Son olarak eserin, alanda belli bir konuda yapılan derin incelemelere olan ihtiyacı hatırlattığını ve öbek yapılarla ilgilenen araştırmacılara başvuru kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.